

ЗМІСТ

Вступ	7
--------------------	---

Розділ 1

Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми інституційної та ціннісної відповідності держав Балтії політиці ЄС в частині зміцнення ліберальної демократії	19
--	----

1.1. Історіографія проблеми якості демократії держав Балтії та її відповідності вимогам членства в ЄС	19
1.2. Методологічні засади дослідження інституційного та ціннісного вимірів відповідності Естонії, Латвії та Литви вимогам членства в ЄС	37
1.3. Визначення особливостей стану ліберальної демократії як передумова оцінки її якості в «молодих» демократіях ЄС	45
1.4. Особливості демократизації пострадянських країн Балтії та їх адаптації до стандартів ЄС	57
<i>Висновки до розділу 1</i>	76

Розділ 2

Основні причини та прояви стагнації ліберальної демократизації в країнах Балтії в умовах глобального демократичного регресу	80
--	----

2.1. Дефекти демократії Естонії в умовах глобального погіршення якості ліберальної демократії	81
2.2. Сповільнення ліберально-демократичних перетворень у Латвії: інституційний і ціннісний виміри	94
2.3. Проблеми якості демократії Литви: вплив популізму та мінливості партійного ландшафту	107
<i>Висновки до розділу 2</i>	118

Розділ 3

Оцінка відповідності стандартам ЄС гарантій реалізації основних громадянських, політичних прав та свобод людини і громадянина в державах Балтії	124
3.1. Проблеми реалізації свободи слова та свободи діяльності медіа в державах Балтії: відповідність стандартам ЄС	124
3.2. Особливості реалізації в державах Балтії політичних прав на участь в управлінні державними справами, свободу об'єднань і мирні зібрання	138
<i>Висновки до розділу 3.</i>	152

Розділ 4

Реалізація державами Балтії принципу гендерної рівності: відповідність стратегіям ЄС щодо досягнення гендерного паритету.	155
4.1. Інституційні та ціннісні перешкоди відповідності Литви політиці ЄС зі зміцнення гендерної рівності	159
4.2. Реалізація принципу гендерної рівності в умовах домінування консервативної складової політико-правової культури: аналіз кейсу Латвії	168
4.3. Перешкоди поглибленню гендерних реформ в Естонії за умов висхідного консервативно-радикального курсу влади	177
<i>Висновки до розділу 4.</i>	189

Розділ 5

Характеристика послідовності держав Балтії у впровадженні принципу толерантності як передумови поступу Об'єднаної Європи	193
5.1. Відповідність Естонії принципу толерантності як передумови поступу Об'єднаної Європи	195
5.2. Толерантність vs інтолерантність: кейс Латвії як уявиження ціннісної та інституційної амбівалентності	206

5.3. Соціальна тривожність і фобії на ґрунті інтолерантності: кейс Литви	217	
<i>Висновки до розділу 5</i>	232	
Розділ 6		
Інституційний і ціннісний рівні відповідності держав Балтії антикорупційним цілям ЄС		235
6.1. Регрес Латвії в запобіганні та протидії корупційним практикам: аналіз причин, наслідків, форм прояву	235	
6.2. Стагнація Литви в антикорупції: причини, прояви, наслідки	248	
6.3. Антикорупційний прогрес Естонії як результат інституційних та ціннісних змін в державі та суспільстві	263	
<i>Висновки до розділу 6</i>	273	
Висновки	277	
Список використаних джерел	296	

ВСТУП

ЄС створювався як об'єднання держав, яке базується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави, дотримання прав людини, зокрема й різноманітних меншин. Ст. 2 Договору про Європейський Союз (1992) передбачає, що згадані цінності є спільними для держав-учасниць у рамках спільноти, яку неодмінно мають характеризувати плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, рівність статей тощо. Однак політичні процеси останніх двох десятиліть демонструють, що базові ліберально-демократичні цінності, на яких задекларовано функціонування ЄС, поступово втрачають стійкість, причому не лише в межах ЄС, а й в глобальному масштабі.

У спільнотах держав-учасниць (найперше — «молодих» демократії п'ятого та наступних «хвиль» розширень ЄС) нарастають нетерпимість, неорасизм, ксенофобія, мігрантофобія, ісламофобія, афрофобія, ромофобія, мова ворожнечі та под. В умовах, коли терени ЄС стають щораз різноманітніші, зростає й частка тих, хто зазнає різноманітної інтолерантності. Зростають масштаби порушень прав людини; висхідною є динаміка дискримінації за етнічною та міграційною ознаками, кольором шкіри, віросповіданням; нарастає мова ворожнечі тощо. Представники різноманітних меншин відчують високі ризики щодо погіршення свого добробуту, якості житла, поселенської сегрегації, безробіття, проявів фізичного та морального насильства тощо. Інтернет-простір став основною платформою для нетерпимості, поширюючи токсичну інформацію.

Власне за таких умов відстоювання цінностей плюралізму, толерантності та недискримінації для європейських інституцій мало б набути висхідного значення. Від ЄС очікуваною є пильна увага до проблем продовження демократизації «молодих» демократій Центральної та Східної Європи. Ці держави справді доклали наприкінці 1990-х — на початку 2000-х років великих зусиль для набуття відповідності ліберальній демократії, однак після 01.05.2004 р. у цьому процесі намітився спад, а ЄС (за нашими оцінками) не докладає належних зусиль задля незмінного продовження демократичних перетворень і недопущення зниження якості демократії.

Держави Балтії (Естонія, Латвія та Литва) також є частиною цього загальноєвропейського деструктивного процесу, хоча погіршення якості демократії тут менш очевидні, аніж, до прикладу, в Угорщині, Польщі. Водночас на пострадянських теренах Балтії розгортаються тривожні процеси, які підпадають під оцінку «регресу якості демократії», які потребують вивчення. Вочевидь, що три держави Балтії, маючи спільне історичне минуле, зазнаючи схожих історичних травм, мають нині спільні інституційні та ціннісні перешкоди для продовження процесів демократизації та максимального зближення зі стандартами ЄС. Водночас кожна з трьох держав Балтії увиразнює особливі підходи до гострих питань ліберальної демократизації, що зумовлене приходом до влади тих чи інших політичних сил, більшою чи меншою підтримкою населенням певних питань, послідовністю очільників держави в просуванні на національному рівні курсу ЄС і т. д. Власне вивчення процесів регресу демократії, їх прояву, реагування на рівні різних суб'єктів естонської, латвійської та литовської політики за період 2004–2020 років становить для нас дослідницький інтерес.

Представлене дослідження має метою дати оцінку відповідності пострадянських держав Балтії (Естонія, Латвія, Литва)

вимогам членства у ЄС на інституційному та ціннісному рівнях на постінтеграційному етапі (2004–2020 рр.). Ця мета досягалася покроковим виконанням низки завдань. Зокрема автором було:

- окреслено коло проблем якості демократії в межах ЄС та спроектовано його на оцінку відповідності якості ліберально-демократичної трансформації «молодих» демократій Балтії;
- оцінено ефективність політики ЄС щодо зміцнення стійкості ліберальної демократії в пострадянських державах Балтії та їх подальшої адаптації до стандартів ЄС;
- проаналізовано причини та прояви деконсолідації демократії в Естонії, Латвії та Литві;
- з'ясовано особливості пострадянської ліберальної демократизації країн Балтії та виявлено першопричини нинішнього погіршення якості демократії;
- встановлено особливості процесів деконсолідації ліберальної демократії в Естонії, Латвії та Литві;
- виявлено проблеми практичної реалізації основних політичних прав та свобод людини та громадянина у країнах Балтії в контексті їх відповідності правовій системі ЄС;
- дано оцінку відповідності країн Балтії принципу гендерної рівності та стратегіям ЄС щодо досягнення гендерного паритету;
- порівняно Естонію, Латвію та Литву в частині практичної реалізації принципу гендерної рівності з огляду на наявні інституційні та ціннісні перешкоди;
- оцінено відповідність політики держав Балтії принципу толерантності як одному з фундаментальних принципів функціонування ЄС;
- проаналізовано відмінності Естонії, Латвії та Литви за критерієм їх відповідності принципу толерантності,

- виявити основи передумови висхідної інтолерантності;
- дано оцінку відповідності держав Балтії на інституційному та ціннісному рівнях антикорупційній політиці ЄС;
 - розкрито відмінності Естонії, Латвії та Литви за якістю антикорупції та інституційними та ціннісними причинами, які сприяють/перешкоджають ефективній політиці запобігання та протидії корупційним практикам.

Об'єктом дослідження в даній монографії виступає відповідність пострадянських держав Балтії (Естонії, Латвії та Литви) вимогам членства в ЄС відповідно до цілей, завдань цього інтеграційного об'єднання. Предметом дослідження автор обрав порівняльно-політологічний аналіз держав Балтії щодо їх відповідності на інституційному та ціннісному рівні ліберально-демократичному курсу розвитку ЄС у постінтеграційний період (2004–2020 рр.).

Аналіз проблематики відповідності держав Балтії вимогам членства у ЄС на інституційному та ціннісному рівнях на постінтеграційному етапі уможлиблюється завдяки методологічному інструментарію, найперше, неоінституціоналізму, аксіологічного (ціннісного) підходу, порівняльного методу. Методологія неоінституціоналізму (історичного неоінституціоналізму) застосована для дослідження деформацій демократичних політичних інститутів, міжінституційних протистоянь, які зумовлені намаганням витіснити ще не зміцнілі в державах Балтії цінності ліберальної демократії консервативними та націоналістичними цінностями. Саме історичний неоінституціоналізм дозволяє пояснити темпи (поступ, сповільнення або ж регрес) Естонії, Латвії та Литви у зміцненні тих стандартів ліберальної демократії, які розвиває ЄС. Щодо застосованого в дослідженні аксіологічного підходу, то через його призму з'ясується значущість цінностей, на яких базується ЄС, для населення Естонії,

Латвії та Литви. За допомогою порівняльного методу за кількома індикаторами визначаються спільні та відмінні характеристики відповідності трьох держав Балтії членству в ЄС.

На цьому методологічному підґрунті автором розглядається низка дослідницьких гіпотез:

- 1) домінування цінностей, які не є ліберально-демократичними, сповільнюють прогресивні інституційні перетворення, необхідні для приведення політики Естонії, Латвії та Литви у відповідність зі стратегіями розвитку ЄС. Для поглиблення ліберально-демократичних реформ і зміцнення позицій держав Балтії як держав-учасниць ЄС недостатніми є інституційні реформи, ініційовані ззовні (ЄС, інші міжнародні актори) чи зі середини (інституції держав Балтії, громадянське суспільство). Інституційні реформи повинні супроводжуватися змінами в політичній культурі населення шляхом зміцнення прихильності широких верств населення до ліберально-демократичних цінностей. Від ціннісної компоненти реформ напряду узалежнена якість демократії. Якщо демократичні політичні інститути й можуть бути встановлені на початкових етапах демократичного переходу без масової підтримки населення, то надалі (для зміцнення та ефективного функціонування) вони потребують відповідних цінностей, знань населення;
- 2) нинішня стагнація та в окремих випадках і регрес держав Балтії в зміцненні якості демократії, подоланні розривів з нормами та цінностями ЄС має значною мірою в основі історичний чинник. Історичні травми зміцнили переконання, що поступ свободи загрожує національній справі. Закономірно, що народи, які були довготривало підневільними, гостро реагують на будь-які вимоги ззовні визнати вищими за національні іноземні (мультикультурні) цінності, культуру, правові норми, а відтак намагаються